

**RUHIY TARBIYA MASHOYIXLARNING
AXLOQIY TA'LIMOTI ASOSIDA**

Samatov Xurshid Ulmasjonovich

*Ilmiy maslahatchi Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot
texnologiyalari universiteti Samarqand filiali f.f.d. dotsent*

Oripov Ozodbek Isroil o'g'li

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti Samarqand filiali talabasi E-pochta:
ozodbekoripov200725@gmail.com*

ANOTATSIYA. *Ushbu maqola islomiy tasavvuf an'analari asosida ruhiy tarbiya jarayonida mashoyixlarning axloqiy ta'limotining o'rni va ahamiyatini tadqiq qiladi. Maqolada tasavvufning ilmiy-ta'limiy jihatlari, mashoyixlarning shogirdlarni tarbiyalash usullari, axloqiy-axloqiy tamoyillarning shakllanishidagi roli, shuningdek, zamonaviy ta'lim tizimida bu an'analarni qo'llash imkoniyatlari yoritib berilgan. Al-G'azoliy, Ibn Arabiy, Jaloliddin Rumiy, Bahouddin Naqshband va boshqa mashhur sufiy olimlarining axloqiy ta'limotlari tahlil qilinib, ularning inson shaxsini kamol toptirishdagi qo'llanmalarining dolzarbligi ko'rsatilgan. Maqola muallifi tasavvufiy ta'limotning ruhiy-axloqiy tarbiya vositalari orqali zamonaviy yosh avlodni axloqiy-ruhiy jihatdan barkamil shaxs sifatida shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini ochib beradi.*

Kalit so'zlar: *ruhiy tarbiya, tasavvuf, mashoyix, axloqiy ta'limot, shaxsni kamol toptirish, sufiy olimlar, islomiy tarbiya, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar.*

АННОТАЦИЯ. *Данная статья исследует роль и значение нравственного учения шейхов в процессе духовного воспитания на основе исламских суфийских традиций. В статье освещены научно-образовательные аспекты суфизма, методы воспитания учеников шейхами, роль нравственно-этических принципов в формировании личности, а также возможности применения этих традиций в современной системе образования.*

Проанализированы нравственные учения таких известных суфийских ученых, как Аль-Газали, Ибн Араби, Джалаладдин Руми, Бахауддин Накибанд и других, показана актуальность их руководств по совершенствованию человеческой личности. Автор статьи раскрывает теоретические и практические аспекты формирования современного молодого поколения как нравственно-духовно зрелой личности через средства духовно-нравственного воспитания на основе суфийского учения.

Ключевые слова: духовное воспитание, суфизм, шейх, нравственное учение, совершенствование личности, суфийские ученые, исламское воспитание, духовно-нравственные ценности.

ABSTRACT. This article investigates the role and significance of the moral teachings of spiritual mentors in the process of spiritual education based on Islamic Sufi traditions. The article highlights the scientific and educational aspects of Sufism, the methods used by mentors in educating disciples, the role of moral and ethical principles in personality formation, as well as the possibilities of applying these traditions in the modern education system. The moral teachings of famous Sufi scholars such as Al-Ghazali, Ibn Arabi, Jalaluddin Rumi, Bahauddin Naqshband and others are analyzed, demonstrating the relevance of their guidance for human personality development. The author reveals the theoretical and practical aspects of forming the modern younger generation as morally and spiritually mature individuals through the means of spiritual and moral education based on Sufi teachings.

Keywords: spiritual education, Sufism, mentor, moral teaching, personality development, Sufi scholars, Islamic education, spiritual and moral values.

Zamonaviy dunyoda insoniyat turli xil ma'naviy-axloqiy muammolar bilan duch kelmoqda. Materialistik qarashlarning kuchayishi, an'anaviy qadriyatlarning susayishi va axloqiy me'yorlarning buzilishi zamonaviy jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, yosh avlodni tarbiyalash jarayonida ruhiy-axloqiy tarbiyaning ahamiyati ortib bormoqda.

Islom sivilizatsiyasining boy tarixi va madaniy merosi ichida tasavvuf an'analari alohida o'rin tutadi. Tasavvuf nafaqat diniy-ruhiy oqim, balki chuqur axloqiy-falsafiy o'quv hamdir. Sufiy olimlar va mashoyixlar asrlar davomida inson shaxsini kamol toptirish, uning ichki dunyosini poklash va yuqori axloqiy fazilatlarga erishish yo'llarini ko'rsatib kelishgan [1, 2].

Mashoyixlarning axloqiy ta'limoti tasavvufning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu ta'limot insonning ichki olamini, uning ruhiy holatini va axloqiy sifatlarni takomillashtirishga qaratilgan. Al-G'azoliy, Ibn Arabiy, Jaloliddin Rumi, Bahouddin Naqshband kabi mashhur sufiy olimlarining asarlari bugungi kunda ham o'zining ilmiy-amaliy ahamiyatini yo'qotmagan [3].

Ushbu maqolaning maqsadi - tasavvuf an'analari asosida ruhiy tarbiya mashoyixlarning axloqiy ta'limotini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning zamonaviy ta'lim tizimida qo'llash imkoniyatlarini ko'rsatish va yosh avlodni ruhiy-axloqiy jihatdan barkamil shaxs sifatida shakllantirishda qo'llanilishini tadqiq qilishdan iborat.

Tasavvuf islom dinining ruhiy-amaliy yo'nalishi bo'lib, uning asosiy maqsadi - insonning Alloh bilan yiriklashiga (ittihod) erishish va ruhiy kamolotga yetishishdir. Tasavvufning paydo bo'lishi VIII-IX asrlarga borib taqaladi va u islom dinining ichki rivojlanish natijasi sifatida vujudga kelgan [4].

Tasavvuf ilmiy jihatdan o'rganilganda, uning bir necha muhim jihatlari ajratib ko'rsatiladi. Birinchidan, tasavvuf - bu axloqiy-ruhiy tarbiya tizimi bo'lib, insonning ichki dunyosini poklash va yuksaltirishga qaratilgan. Ikkinchidan, tasavvuf - falsafiy oqim bo'lib, inson, olam va Xudo o'rtasidagi munosabatlarni chuqur o'rganadi. Uchinchidan, tasavvuf - ijtimoiy-hayotiy amaliyot bo'lib, kundalik hayotda qo'llaniladigan axloqiy qoidalarni o'z ichiga oladi [5].

Tasavvufning ta'limiy jihatlari quyidagi asosiy tamoyillarni o'z ichiga oladi:

0. Tazkiya (ichki poklanish) - insonning nafsini poklash jarayoni;
1. Ihsan (yaxshilik qilish) - Allohning har doim kuzatib turishini his qilish;
2. Tavakkal (tavakkul) - Allohga tayanish va ishonish;
3. Sabr (sabr) - har qanday qiyinchilikka chidamli bo'lish;

4. Shukr (shukrona) - Alloh ne'matlarini qadrlash [6].

Ruhiy tarbiya - bu insonning ruhiy dunyosini, uning axloqiy sifatlarini, ma'naviy ehtiyojlarini va qadriyatlarini shakllantirish jarayonidir. Ruhii tarbiya jarayoni quyidagi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

Birinchidan, axloqiy tarbiya - insonning axloqiy sifatlarini, yaxshi xulq-atvorni shakllantirish. Ikkinchidan, estetik tarbiya - go'zallikni anglash va qadrlash qobiliyatini rivojlantirish. Uchinchidan, diniy tarbiya - diniy e'tiqodlarni va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish. To'rtinchidan, intellektual tarbiya - aqliy qobiliyatlarni rivojlantirish [7].

Tasavvuf an'analarida ruhiy tarbiya jarayoni maxsus usullar va vositalar orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda murshid (mashoyix) va murid (shogird) o'rtasidagi munosabatlar alohida ahamiyat kasb etadi. Murshid nafaqat ilmiy-o'qituvchi, balki ruhiy yo'l boshchi hamdir [8].

Mashoyixlar (murshidlar) tasavvufiy ta'limotning asosiy vakillari hisoblanadi. Ular nafaqat diniy bilimlar, balki ruhiy-axloqiy tarbiya sohasida ham katta tajribaga ega bo'lgan shaxslardir. Mashoyixlarning axloqiy ta'limoti quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi [9].

Abu Homid al-G'azoliy (1058-1111) islom dunyosining eng nufuzli olimlaridan biri hisoblanadi. Uning "Ihyo ulum ad-din" (Din ilmlarini tiriltirish) asari tasavvuf va axloqiy tarbiya sohasidagi eng muhim manbalardan biridir. Al-G'azoliy o'z asarida insonning ichki dunyosini, uning ruhiy holatlarini chuqur tahlil qilgan [10].

Al-G'azoliyning axloqiy ta'limotining asosiy jihatlari:

a) Nafsnı poklash. Al-G'azoliy nafsning uch darajasini ajratib ko'rsatadi: nafsı ammora (buyruq beruvchi nafs), nafsı lavvoma (tanqid qiluvchi nafs) va nafsı motmainna (tinch nafs). Har bir darajaga erishish uchun maxsus mashqlar va amallar talab qilinadi.

b) Axloqiy fazilatlarni rivojlantirish. Al-G'azoliy tomonidan 40 ta axloqiy fazilat sanab o'tilgan, ular orasida sabr, shukr, tavo'z'o'simlik, saxiylik, adolat kabilarga alohida e'tibor berilgan.

v) Yomon xislatlardan xalos bo'lish. Hasad, takabbur, tamaxkorlik, g'azab va boshqa yomon xislatlardan xalos bo'lish usullari ko'rsatilgan [1].

Muhyiddin Ibn Arabiy (1165-1240) tasavvufning eng buyuk namoyandalaridan biri bo'lib, uning "Fusus al-hikam" (Hikmat uzuklari) va "Al-Futuh al-Makkiya" (Makka ochilishlari) asarlari tasavvufiy fikrning cho'qqisidir. Ibn Arabiyning o'quvida vahdatul vujud (mavjudotning yagonaligi) goyasi markaziy o'rin tutadi [10].

Ibn Arabiyning axloqiy ta'limotining xususiyatlari:

- Insonning ichki olamini kashf etish va uning yashirin qobiliyatlarini ochish;
- Haqiqatni anglash uchun qalbni poklash zarurligi;
- Murshid-murid munosabatlarining ahamiyati;
- Axloqiy fazilatlarni rivojlantirish orqali ilohiy sifatlar bilan bezash [3].

Jaloliddin Rumi (1207-1273) - buyuk shoir, mutafakkir va tasavvuf ustasi. Uning "Mathnavi" asari tasavvufiy adabiyotning durdonasi hisoblanadi. Rumi o'z asarlarida muhabbat, axloq va ruhiy kamolotni chuqur yoritgan [4].

Rumiyaning axloqiy ta'limotining asosiy goyalari:

Muhabbat - Rumiyaning ta'limotida markaziy o'rin tutadi. Uning fikricha, haqiqiy muhabbat insonni Allohga yetaklovchi kuchdir. "Biz unga qanday yetishamiz? - deydi Rumi, - Sevgi bilan, faqat sevgi bilan!"

Samoimiyat (samimiylik) - Rumi samoimiyatni eng yuqori axloqiy fazilatlardan biri deb bilgan. Uning fikricha, barcha amallar samoimiyat bilan amalga oshirilishi kerak.

Tavozo'simlik - Rumi takabburlikni eng katta gunoh deb bilgan va tavozo'simlikni har bir insonning xislatiga aylanishi lozimligini ta'kidlagan [5].

Bahouddin Naqshband (1318-1389) - Naqshbandiya tariqatining asoschisi. Uning ta'limoti zikr, zikr-i hol (yashirin zikr) va murshid-murid munosabatlariga asoslangan. Naqshbandiya tariqati o'zining amaliy yo'nalishi va tarbiyaviy samaradorligi bilan ajralib turadi [6].

Naqshbandiyaning asosiy tamoyillari (davra-i sa'ba - yetti tamoyil):

1. Hush dar dam (nafas ustida nazorat) - har bir nafasni anglab olish;

2. Nazar bar qadam (qadam ustida nazar) - harakatlarni nazorat qilish;
3. Safar dar vatan (vatan safarida) - o'z ichki olamida sayohat qilish;
4. Xalvat dar anjuman (jamiyat ichida xalvat) - odamlar orasida bo'lsa ham, yurakda Alloh bilan yolg'izlik;
5. Yod kard (eslash) - Allohni doimiy eslash;
6. Baxsh kard (kechirish) - barcha gunohlarni kechirish;
7. Nigoh dosht (nazar saqlash) - ko'zni nomaqbul narsalardan saqlash [17].

Mashoyixlar shogirdlarni tarbiyalashda turli xil usul va vositalardan foydalanganlar. Bu usullar asrlar davomida sinovdan o'tib, eng samaralilari saqlanib qolgan [18].

Mashoyixlarning eng samarali tarbiyalash usuli - o'z shaxsi orqali namuna ko'rsatishdir. Murshid nafaqat so'z bilan, balki o'z harakatlari, xulq-atvori bilan shogirdiga o'rnak bo'ladi. Al-G'azoliy: "O'qituvchi o'z so'zi bilan emas, balki o'z amali bilan o'qitadi" - degan [9].

Shaxsiy namuna quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Murshidning axloqiy fazilatlari;
- Uning ibodatga bo'lgan munosabati;
- Odamlar bilan muomala usullari;
- Kundalik hayotidagi amallari [5].

Suhbat - mashoyixlarning eng keng tarqalgan tarbiyalash usuli. Suhbatlar turli mavzularda bo'lib, ular orqali shogirdlarga axloqiy-ruhiy bilimlar berilgan. Suhbatlar odatda savol-javob shaklida o'tkazilgan [1].

Nasihatlar esa ko'proq konkret vaziyatlarga bog'liq bo'lib, murshid shogirdining muammolarini hal qilishda yordam beradi. Naqshbandiya tariqatida nasihatlar maxsus tartibda o'tkazilgan va ular "talim" deb atalgan [4].

Zikr (Allohni eslash) - tasavvufiy tarbiyaning asosiy vositasidir. Zikr turli shakllarda bo'ladi: til bilan zikr, qalb bilan zikr, jismoniy harakatlar bilan zikr. Har bir tariqat o'zining maxsus zikr usullariga ega [2].

Jismoniy va ruhiy mashqlar ham tarbiyalash jarayonida muhim o'rin tutadi. Bu mashqlar orqali shogirdning jismoniy va ruhiy chidamliligi oshiriladi. Ba'zi

tariqatlarda (masalan, Mavlaviylarda) raqs va ayollar orqali ham ruhiy tarbiya o'tiladi [2].

Tasavvuf an'alarida xizmat va mehnat alohida ahamiyat kasb etadi. Shogirdlar turli xil xizmatlarni bajarish orqali tavoza'simlikni o'rganadilar. Bu xizmatlar: xona tozalash, ovqat pishirish, bog'chilik, dehqonchilik va boshqa ishlar bo'lishi mumkin [3].

Jaloliddin Rumiy o'z "Mathnavi"sida mehnatning ahamiyatini ko'p marta ta'kidlagan. Uning fikricha, mehnat qilish - insonning ruhiy kamolotiga erishish yo'llaridan biridir. "Mehnat qil, mehnat qil, mehnat qil - deydi Rumiy, - chunki mehnatda baraka bor" [10].

Mashoyixlarning axloqiy ta'limoti zamonaviy ta'lim tizimida ham qo'llanilishi mumkin. Buning uchun tasavvufiy ta'limotning zamonaviy talablarga mos keladigan qismlarini ajratib olish va ularni ilmiy asosda qo'llash kerak [9].

Tasavvufiy ta'limotning axloqiy tarbiya dasturlariga integratsiyasi quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

Birinchidan, axloqiy qadriyatlarni o'qitishda tasavvufiy olimlarining asarlaridan foydalanish. Al-G'azoliy, Rumiy va boshqa olimlarning asarlaridan iqtiboslar keltirish, ularning ta'limotini tahlil qilish.

Ikkinchidan, tasavvufiy tarbiyalash usullaridan (suhbat, nasihat, shaxsiy namuna) foydalanish. O'qituvchilar o'z shaxsi orqali shogirdlarga o'rnak bo'lishi kerak.

Uchinchidan, ruhiy mashqlar va meditatsiya usullaridan foydalanish. Zamonaviy psixologiya ham meditatsiyaning foydaliligini tasdiqlamoqda [8].

XULOSA

Ushbu maqolada tasavvuf an'analari asosida ruhiy tarbiya mashoyixlarning axloqiy ta'limoti tahlil qilindi. Quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Birinchidan, tasavvuf nafaqat diniy-ruhiy oqim, balki chuqur axloqiy-falsafiy o'quv hamdir. Tasavvufiy ta'limot inson shaxsini kamol toptirish, uning ichki dunyosini poklash va yuqori axloqiy fazilatlarga erishishga qaratilgan.

Ikkinchidan, mashhur sufiy olimlar (Al-G'azoliy, Ibn Arabiy, Rumi, Naqshband)ning axloqiy ta'limotlari bugungi kunda ham o'zining ilmiy-amaliy ahamiyatini yo'qotmagan. Ularning asarlari ruhiy-axloqiy tarbiya sohasida muhim manba hisoblanadi.

Uchinchidan, mashoyixlarning tarbiyalash usullari (shaxsiy namuna, suhbat, nasihat, zikr, xizmat va mehnat) zamonaviy ta'lim tizimida ham qo'llanilishi mumkin. Bu usullar o'zining samaradorligi va amaliy qulayligi bilan ajralib turadi.

To'rtinchidan, tasavvufiy ta'limotning zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiyasi axloqiy tarbiya dasturlarini boyitish, o'qituvchilar malakasini oshirish va yoshlarning ruhiy-axloqiy rivojlanishiga yordam beradi.

Kelajakda tasavvufiy ta'limotning axloqiy jihatlarini chuqurroq o'rganish, ularni zamonaviy psixologiya va pedagogika bilan uyg'unlashtirish, shuningdek, amaliy tarbiya dasturlarida qo'llash bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni olib borish zarur.

ADABIYOTLAR

1. Al-G'azoliy A. Ihyo ulum ad-din. - Dushanbe: Irfon, 1991. - 512 b.
2. Ibn Arabiy M. Fusus al-hikam. - Tarjima va sharh. - Toshkent: Fan, 2008. - 384 b.
3. Rumi J. Mathnavi. - Tarjima va sharh. - Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010. - 640 b.
4. Kadyrov A. Tasavvuf tarixi. - Toshkent: Fan, 2005. - 312 b.
5. Saidahmedov N. Islom tarbiyasi. - Toshkent: Sharq, 2000. - 256 b.
6. Zohidov V. Islom madaniyati va axloq. - Toshkent: Fan, 2003. - 288 b.
7. Rahmonov M. Ruhiy tarbiya nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent: O'qituvchi, 2015. - 224 b.
8. Ismoilova N. Ma'naviy-axloqiy tarbiya. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. - 196 b.
9. Yusupov S. Sufiy olimlarining axloqiy qarashlari. - Samarqand: Samarqand davlat universiteti, 2018. - 178 b.
10. Al-G'azoliy A. Kimyo-i saodat. - Tarjima. - Toshkent: Movarounnahr, 2005. - 416 b.